

Beiting i kystlynghei

Pål Thorvaldsen, NIBIO
Liv Guri Velle, Møreforsking

Kystlynghei som naturtype

I Norge har vi verdens nordligste kystlyngheier. Kystlynghei er en åpen og heipreget naturtype som finnes langs kysten der klimaet er fuktig og mildt. Utbredelsen strekker seg som et belte langs kysten fra Portugal i sør og til Vesterålen i nord. Naturtypen har utviklet seg gjennom langvarig bruk med beiting, lyngsviing, lyngslått eller en kombinasjon av disse. Det er denne kontinuerlige arealbruken over tid som gjør kystlynghei til et av våre eldste, kulturbetingete økosystemer. Kystlynghei er en del av en felles Europeisk kulturarv med opphav i de førindustrielle landbrukstradisjonene.

Røsslyng er den viktigste arten i kystlynghei. Ellers er blåbær, tyttebær, krekling, smyle,

kornstarr, tepperot og skrubbær eksempler på vanlige arter i norske kystlyngheier. Der det er ekstra fuktig øker forekomsten av arter som klokkelyg, blokkebær, rome og bjønnskjegg. I kalkrike områder øker artsmangfoldet og mer kravfulle arter som fjellfrøstjerne, bakkesøte, kvitmaure, hengeaks og loppestarr kan komme inn. Kystlynghei som nylig har vært svidd har mer urter og gras, mens gammel lynghei (30–50 år) ofte er artsfattig og har mye mose. Kystlynghei er en viktig beiteressurs for landbruksnæringa langs kysten. Kystlynghei fikk i 2015 status som utvalgt naturtype etter naturmangfoldloven. Formålet med statusen er å bevare en truet naturtype med tilhørende artsmangfold og arealbruk.

Kystlynghei er kystlandskapets utmark som starter der innmarka slutter. Bildet er fra Borgund i Selje kommune. Foto: Pål Thorvaldsen.

Revegetering av røsslyng etter lyngsviing på Tarva i Bjugn kommune, Trøndelag. Unge røsslyngspirer i nysvidd kystlynghei er en smakelig fôrplante som beitedyra gjerne beiter. Foto: Pål Thorvaldsen.

Hvorfor beiting i kystlynghei?

- Beiting bidrar til å hindre at kystlandskapet gror igjen. Uten beite vil bjørk, furu, rogn og andre treslag vokse fritt og over tid etablere skog.
- Beiting gir økt artsmangfold av planter i kystlynghei. Husdyra tar opp og forbruker næringsstoffer som nitrogen, kalium og fosfor slik at jordsmonnet opprettholder en lav næringsstatus. Dette gir vekstvilkår for flere plantearter.
- Beitedyra sprer frø av mange beiteplanter ut over hele beiteområdet både ved at frøene fester seg i pelsen og i avføring.
- Beiting gir økt artsmangfold også av fugler og insekter. Åpne beitemarker uten skog og kratt er viktige hekkeområder for mange sjøfugler og andre bakkehekkende fuglearter. Dyr på beite tiltrekker seg dessuten

insekter. Mange fuglearter er helt avhengig av god tilgang på insekter for å kunne få frem unger.

- Beiting reduserer utbredelsen av problemarter og fremmede arter. Uønskede arter som einstape, blåtopp, veitistel, einer og sitkagran kan alle undertrykkes til en viss grad av beiting og målbevisst lyngheiskjøtsel.
- Beiting kan brukes for å oppnå en mosaikk av ulike habitater, noe som er viktig for å bevare mangfoldet av naturtyper og leveområder for arter i jordbrukslandskapet.
- Tråkk fra beitedyr gir åpninger av bar jord i torv og mosedekke. Dette er positivt for mange konkurransesvake, lyskrevende og ettårige plantearter i økosystemet.

Kystlynghei på Rottingen, Frøya kommune. Kystlynghei er en åpen semi-naturlig naturtype, og som karakteriseres av en rekke lyngplanter. Kystlynghei holdes i hevd gjennom beiting og lyngsviing. Foto: Pål Thorvaldsen.

Nylig brente områder gir gode sommerbeiter for sauene i pionerfasen, som er de første årene etter lyngsviing. Bildet er fra Nærøysund kommune i Trøndelag. Foto: Pål Thorvaldsen

Hva er et godt beiteområde?

Et godt beiteområde består ofte av flere naturtyper som til sammen gir husdyra et variert og tilstrekkelig fôrgrunnlag gjennom hele eller store deler av året. I tillegg må dyra finne friskt vann, ly for dårlig vær og gode hvileplasser. Kystlynghei inneholder i seg selv stor variasjon av beiteplanter. Her spiller lyngheifasene en viktig rolle. Lyngheifasene bestemmes av hvor lang tid det har gått siden siste lyngsviing, og deles i pionerfase, byggefase, moden fase og degenererende fase (se egen brosjyre om lyngsviing). Det er særlig pionerfasen (0-6 år) med en rekke gras og urter som gir et godt beite i sommerhalvåret, mens røsslyngdominert lynghei i bygge- og moden fase, er primært vinterbeite. Gammel lynghei har mindre beiteverdi. I beitelandskapet gir vekslingene mellom faser en mosaikk av strukturer og sammensetninger av planter. Dette er positivt for artsmangfoldet, samtidig som dyr på beite finner

et variert tilbud av beiteplanter. I kalkrike områder er ofte gras og urter mer dominerende enn lyng, noe som øker beitekvaliteten i sommerhalvåret.

Naturtyper som semi-naturlig eng og strandeng er eksempler på andre naturtyper dyra helst bør ha tilgang til innenfor beiteområdet. Dette gjelder spesielt for dyr i den mest produktive fasen i sommerhalvåret. Myr med mye torvull er i likhet med strandeng gode beiteområder tidlig vår. Torvull er blant de plantene som starter vårveksten tidligst, og det er de unge plantedelene som blir spist. Små skogholt av osp, bjørk, selje og rogn hører også naturlig til i kystlandskapet mange steder og utvikler seg gjerne på arealer der beitetrykket er noe lavere. I andre områder kan furu, tindved, einer eller kristtorn etablere seg og tilføre beiteområdet verdifull vegetasjonsstruktur og gi levevilkår for et større artsmangfold. Slike små skogholt gir naturlig ly til beitedyra.

Beitetrykk

I kystlynghei er det viktig å finne et moderat beitetrykk som er tilpasset den enkelte lokalitet.

Moderat og passelig beitetrykk:

- Må vurderes lokalt, og alle naturtypene i beiteområdet må inngå i beregningen.
- Ved helårsbeiting må både sommer- og vinterbeiteressurser vurderes.
- Ligger ofte rundt 10 dekar kystlynghei per morsau, og hvor andelen gress vs. I yng er styrende.
- Beiter med mye engvegetasjon kan trenge et høyere beitetrykk på sommerstid enn vintertid.
- Man ser tydelige tegn til beiting, men ikke overbeiting.
- Dyrene er i godt hold, og slaktevektene er stabile.
- Dyrene har god helse og trivsel.

Når beitetrykket er for høyt:

- Røsslyngen får en flat form på toppen. Beites arten for hardt går den ut til fordel for gress.
- Røsslyngspirer forsvinner helt fra brannflatene.
- Lyngplanter og andre ved-vekster får tydelige tråkkskader. Er skadene for omfattende går artene ut til fordel for gress.

- Partier får erosjonsskader.
- Det kommer inn planter med beiteforsvar, som tistler, finnskjepp og einer.

Når beitetrykket er for lavt:

- Man ser få tegn til beite på vegetasjonen.
- Gressarter beites lite, og vokser seg høye og blomstrer og trækkes ned.
- Enkelte favoriserte arter øker i omfang, slik som rogn.
- Gjengroingsarter begynner å komme frem, slik som bjørk, osp og rogn.
- Problemarter og fremmedarter øker i omfang.

Hva slags beitestrategi en velger, kommer ofte an på lokale forhold og praktiske muligheter. Mange praktiserer helårsbeiting, og søker om Mattilsynet om dispensasjon til dette. Noen steder er ikke helårsbeite gjennomførbart av klimatiske årsaker, og dyrene står inne om vinteren eller flyttes til andre beiteområder nærmere driftsenheten. Det anbefales da at beitedyra slippes ut tidlig om våren, mens veksten og næringsverdiene i plantene er på det høyeste. Ved tidlig beiteslipp vil dyra bedre kunne holde tritt med tilveksten i beitet, slik at en unngår at beitet gror over av gammelt plantemateriale. Dette blir valgt bort av beitedyra og tråkket ned.

Et godt beiteområde inneholder en veksling mellom kystlynghei i ulike faser og andre naturtyper som semi-naturlig eng, myr og semi-naturlig strandeng. Bildet er fra øygruppen Tarva i Bjugn kommune i Trøndelag. Øygruppen er Utvalgt kulturlandskap og representerer kystkulturlandskapet vårt. Tarva har store arealer kystlynghei i aktiv bruk og i særdeles god tilstand. Foto: Pål Thorvaldsen

Viktige beiteplanter i kystlynghei

Beitedyra må få dekket det daglige behovet for protein, energi og makro- og mikromineral fra plantene som finnes på beitet, slik at de kan opprettholde sine nødvendige livsfunksjoner, vekst og produksjon. Engkvein er sammen med andre grasarter som gulaks og smyle den viktigste kilden til energi, protein og mineral. Engkvein med voksested i kystlynghei på Lygra i Nordhordland har et innhold av råprotein på ca 140 g/kg tørrstoff og energi på ca 0,75 FEM/ kg tørrstoff. Dette er et middels innhold av makro- og mikromineral. Unge planter av røsslyng har til sammenligning et noe mindre innhold av både råprotein (74 g/kg tørrstoff), energi (ca 0,40 FEM/ kg tørrstoff) og makro- og mikromineral. Gammel røsslyng har et noe lavere innhold for alle disse næringsstoffene enn den unge lyngen. Halvgras, som bråtestarr og bjønnskjegg, fra samme sted har et innhold av råprotein på henholdsvis 108 og 88 g/ kg tørrstoff.

Lauvtre som ørevier, bjørk og rogn er viktige kilder først og fremst til mikromineral og protein i beitet. Spesielt ørevier har vist seg som en viktig kilde for mikromineralet kobolt, som kan være en mangel i enkelte beiter langs kysten. Kobolt er byggestein i vitamin B12. Symptom på mangel av kobolt er redusert vekst og trivsel hos lam.

Ulike husdyrslag

Kystlynghei kan beites av en rekke husdyrslag, og gjerne sammen. Sambeite med sau og geit, storfe og hest var vanlig tidligere. Det er viktig at husdyrene ikke er for store og tunge, og våre gamle husdyrraser er derfor godt egnet. Dyra som beiter i kystlynghei bør også beite på vedvekster som røsslyng, bjørk, osp og rogn for å hindre at området gror igjen. Alle husdyr kan

venne seg til å spise disse artene, dersom de får tilgang til de fra de er små.

- Sau. Gammelnorsk sau (GNS) er husdyrslaget som er best tilpasset helårsbeite i kystlynghei. Sauerasen spiser mye vedvekster, disse kan utgjøre om lag halvparten av dietten. Undersøkelser har dessuten vist at de beiter røsslyng hele året. Andre undersøkelser har funnet at spelsau har 30–50 % vedvekster i dietten, mens Norsk kvit sau (NKS) i snitt har 23 %. Gammelnorsk sau er derfor det anbefalte beitedyret i kystlynghei, eventuelt i kombinasjoner med andre husdyrraser der dette er ønskelig.
- Geit. Både kystgeit og vanlig geit er brukbare alternativ i beiteområder der en ønsker beitedyr med enda sterkere preferanser for vedvekster enn GNS. Høgt beitetrykk av kystgeit kan over tid føre til at røsslyng går ut, noe som bør unngås.
- Hest. Små hesteraser eller ponnier kan også beite mye på røsslyng og gi arten tilbakegang ved intensivt beite. Det anbefales ikke mer enn en ponni pr. 2–12 hektar.
- Storfe. Våre gamle storferaser vil kunne finne tilstrekkelig beite i et variert beiteområde der kystlynghei inngår. Det finnes også eksempler der ammeku av Hereford beiter i kystlynghei, men storfe vil neppe opprettholde samme produksjon på kystlynghei som på innmarksbeite. Tyngre storferaser vil gi store tråkkskader i vegetasjonen slik at uønskede arter lettere kan etablere seg.
- Rein. I de nordligste delene av utbredelsesområdet er rein et viktig beitedyr sommer eller vinter, avhengig av regionale tilpassinger. Rein spiser gjerne både vedvekster, lav og mose. Den kan dessuten sparke opp mosedekket der den graver seg gjennom snøen, dette kan være positivt for artsmangfoldet.

Gammelnorsk sau er den sauerasen som er best tilpasset helårsbeiting av kystlynghei. Rasen er nøysom og tilpasset helårsbeiting fordi den, i likhet med andre korthalede saueraser, legger opp fettreserver rundt innvollene i løpet av sommeren og høsten som den kan tære på gjennom vinteren. Rasen har et godt morsinstinkt, den lammer lett, beiter i flokk og krever lite ekstra tilsyn. Foto: Liv Guri Velle

Dyrevelferd

Alle dyr på beite skal ha regelmessig tilsyn og tilgang til rent vann og skjul for dårlig vær. Et godt husdyrhold omfatter også regelmessig behandling mot innvollssnyltene, flått og andre sykdommer.

Der det praktiseres helårsbeite bør dyreeier følge med på vektutvikling i besetningen og veie dyra regelmessig, helst to ganger om året (høst og vår). Det er normalt at utegangersau taper noe vekt gjennom vinteren ved bruk av fettreserver dyret har lagt opp gjennom sommeren. I en besetning vil vekttapet i snitt være 2–3 kg pr dyr. Dersom mange av dyra taper for mye vekt (eller legger på seg for lite gjennom sommeren) tyder dette på at beitet er for dårlig og besetningen skal da reduseres om en ikke har mulighet til å øke beitearealet eller bedre beitekvaliteten gjennom lyngbrenning. Besetningen bør i slike tilfeller også undersøkes for sykdom og innvollssnyltene.

I vintre med langvarig snødekke vil det bli nødvendig med tilleggsfôring. Da bør det helst brukes tørt høy høstet fra natureng. Dette for å unngå at foredlede grasarter og spesielt ugras som f.eks høymole spres i beitet. Fôringss plass bør plasseres på et tørt og lunt sted i nærheten av der dyra søker ly slik at de slipper å bruke mye energi på å bevege seg mellom liggeplasser og fôringss plass.

Hold av husdyr er regulert av flere lover med tilhørende forskrifter, se www.lovdata.no. For sau er «Forskrift om velferd for småfe» viktigst. Her omtales utegangerdrift spesielt, og det er viktig å merke seg at hold av utegangersau, der dyra ikke har tilgang til «tjenlig oppholdsrom», krever dispensasjon fra forskriften. Det er Mattilsynet som gir tillatelse dersom regelverket er oppfylt (www.mattilsynet.no).

Hensyn til sårbart arts mangfold

Generelt er beiting positivt og i mange tilfeller avgjørende for arts mangfoldet.

En skal likevel være oppmerksom på følgende:

- Unngå overbeiting, dette er dårlig dyrevelferd og tøft for alle arter.
- Ikke legg viktige driftsinstallasjoner, som samlings- og fôringsplass på steder hvor det finnes viktige biologiske verdier slik som sårbare enkeltarter eller mye brukte hekkplasser for fugl.
- Noen plantearter kan bli negativt påvirket dersom de beites ned før de rekker å sette frø. Eksempler på slike arter er orkideer som brudespore og hvitkurle (NT).

Andre korthalede landraser som spelsau, og her svartfjes, er også godt egnet til å beite i kystlynghei. Svartfjessauen stammer fra Skottland og er den mest hardføre av de britiske sauerasene. Bildet er fra Batalden i Vestland fylke. Foto: Pål Thorvaldsen

- Av og til er effekten av beiting usikker, og da skal en huske føre-var prinsippet. Noen rødlistede arter som kystblåstjerne (EN), irsk myrklegg (VU) og kystmarikåpe (EN) har ukjent toleranse for beiting. Følg derfor med på hvordan de responderer på beitingen dersom du har disse i beitet. Spesielt kystblåstjerne kan se ut til å bli beitet en del på under tidlig blomstring slik at en med fordel kan unngå å beite i lokaliteter med masseforekomst av arten i blomstringstiden i mai-juni.
- Bakkehekkende fuglearter som hekker i kolonier innenfor beiteområder kan være utsatt for trakk i reir og på unger dersom dyretettheten er for høy. Der dette er et problem bør beitedyra gjerdes ute i hekkesesongen.
- Noen fuglearter ankommer hekkplassene allerede i slutten av februar og med egglegging i mars. I denne perioden er de svært sensitive for forstyrrelser. Eksempel på slike arter er havørn og hubro (EN). Dersom slike arter hekker i beiteområdet anbefales det at tidspunkt for lyngsviing flyttes fram til høsten. Beiting av sau i denne perioden er ikke ventet å ha noen negativ betydning, men se nedenfor
- Hubro er en av våre mest trua fuglearter, og den benytter de samme hekkplassene år etter år. Det finnes eksempler på gode reirplasser som har vært i bruk i mer enn 4000 år. Reirplasser for hubro og andre sjeldne og hensynskrevende fugler skal aldri svies, og en må også se etter at ikke beitedyra fortrenger fuglene fra reirhyllen. I slike tilfeller bør beitedyra stenges ut med et gjerde.

Kystgeit kan også beite kystlynghei der det er behov for sterkere beiting på lyng og andre vedvekster i en periode. Høgt beitetrykk av geit over tid kan føre til at røsslyng går ut. Det anbefales derfor bare beiting med geit som et supplement til andre husdyrslag. Bildet er fra Sandøy i Møre og Romsdal. Foto: Pål Thorvaldsen

Kulturminner

Det kan forekomme kulturminner som gravhauger, rydningsrøyser eller boplasser i kystlynghei. I Norge har vi kulturminner som både er automatisk fredet og som er fredet gjennom vedtak. Dersom området tidligere har vært brukt til beite kan dette fortsette. Kulturminnemyndighetene har imidlertid myndighet

til å bestemme noe annet. Det skal ikke settes i gang tiltak som kan skade eller på noen som helst måte endre kulturminnet. Før sviing skal en derfor alltid avklare om det finnes kulturminner i lyngheia. Ingen kulturminner skal utsettes for ild, med mindre lyngsviing er spesifikt avtalefestet med forvaltningsmyndighet som en skjøtselsform som også omfatter kulturminnet.

Der berggrunnen er mer kalkrik vil røsslyng bli mindre dominerende, og mangfoldet av plantearter øker. Rikhei er en sjelden variant av naturtypen her til lands og ellers i Europa. Naturtypen har stor verdi både som beiteressurs i sauenevinga og for biologisk mangfold. Bildet er fra Helgelandskysten. Foto: Pål Thorvaldsen

Lyngheiskjøtsel opprettholder et åpent landskap, som i forgrunnen. I bakgrunnen verken beites eller brennes det og landskapet gror igjen med skog. Bildet er fra beiteområdene ved Lyngheisentret på Lygra. Foto: Pål Thorvaldsen

Sanglerke er en av karakterfuglene i kystlynghei. Arten har hatt sterk tilbakegang de siste årene og er vurdert som sårbar (VU) i Norsk Rødliste for arter (2015). Den viktigste årsaken for tilbakegangen er endret driftsform i landbruket. Foto: Pål Thorvaldsen

Brosjyren kan siteres som:
Thorvaldsen, P. & Velle, L.G. 2021. Beiting i kystlynghei.
Informasjonsbrosjyre, 12 s. M-2030 | 2021. Miljødirektoratet

